

De kerk als voertuig van de Geest? *Minder ballast, meer mogelijkheden*

- door Teun van der Leer -

Veel mensen vinden geloven in Jezus nog tot daar aan toe, maar wat heeft dat met de kerk te maken? Zit die er onlosmakelijk aan vast? Dat maakt de drempel tot geloven wel erg hoog. De kerk is niet populair en sluit nauwelijks aan bij het huidige levensgevoel. Kunnen we niet beter met alleen Jezus de wereld ingaan? En wat de kerk betreft de ‘reset’ knop indrukken en overnieuw beginnen?

Feit is dat er de laatste jaren tal van nieuwe vormen van kerk-zijn ontstaan, zoals ‘Emerging Churches’, ‘Liquid Church’, ‘Mission-Shaped Church’ en ‘Fresh Expressions’.¹ Soms verbonden met, vaak volstrekt los van welke denominatie ook. Vaak gericht op een bepaalde doelgroep of opkomend in een bepaalde subcultuur vormt zich een kerk door en in het missionaire proces.

Maar, is dit (nog) kerk?! Hoe ver kan het begrip kerk worden ‘opgerekt’? Als de kerk zó vloeibaar wordt, verwatert zij dan niet? Is er niet een of ander ‘ecclesiologisch minimum’ dat de grens markeert tussen kerk en niet-kerk?

Via het Nieuwe Testament en de kerkgeschiedenis wil ik zo’n ‘ecclesiologisch minimum’ formuleren en vervolgens wegen op z’n theologische houdbaarheid. Vervolgens geef ik aan waarom ik denk dat een ecclesiologie die wordt opgebouwd vanuit de pneumatologie een nieuw perspectief geeft en juist voor onze tijd volop kansen biedt.

De ‘hoge’ ecclesiologie van het Nieuwe Testament

Het Nieuwe Testament spreekt ‘op verhoogde toon’ over de kerk. Zij is Gods eigendom, het lichaam en de bruid van Christus en de tempel van de Heilige Geest. Het is voor de *kerk* dat Christus zich heeft prijsgegeven (Ef. 5:25). ‘Hij heeft zichzelf voor ons gegeven om ons van alle zonde vrij te kopen, ons te reinigen *en ons tot zijn volk te maken*’ (Titus 2:14). Overal waar in Handelingen mensen tot geloof komen worden zij ‘toegevoegd’. Christus blijkt niet ‘los verkrijgbaar’. De Geest doopt ons tot één lichaam (1 Kor. 12:13). In de eerste brief van Johannes worden verbondenheid met God en met elkaar probleemloos met elkaar verknoopt (zie bijv. 1:6-7). Behoren bij Christus en níet bij zijn kerk blijkt een oxymoron, een onmogelijke combinatie. Je kunt niet de bruidegom liefhebben en de bruid negeren; je kunt niet het Hoofd dienen en het lichaam afwijzen.

Maar om welke kerk(vorm) gaat het dan? Daarin is het Nieuwe Testament niet eenduidig. Dat loopt van een ambtsloze charismatische structuur (Korinte) tot een pre-bisschoppelijke ambtsstructuur (Timoteüs) en alles daar tussenin (Handelingen, Efeze). Zo helder en eenduidig als het Nieuwe Testament spreekt over de noodzaak van de kerk, zo divers is het spreken over de praktische uitwerking ervan. Dat geeft een hoop speelruimte. Niet om de kerk af te schaffen, wel om haar naar tijd en omstandigheden om te vormen en aan te passen.

De kerk wordt steeds ‘dikker’

Dat de kerk geen bijzaak is laat de kerkgeschiedenis van het begin af zien. Al in de vroegste credo’s en doopbelijdenissen komen we – in verschillende varianten – ‘de ene, heilige, algemene en apostolische kerk’ tegen. Om die te bewaren en te vrijwaren van ketterij, werd er

¹ Zie het in 2004 door de Anglicaanse synode uitgebrachte rapport *Mission-Shaped Church: Church Planting and Fresh Expressions of Church in a Changing Context*

over haar wezen en gestalte steeds meer vastgelegd. Er trad, met andere woorden, een toenemende ‘verdikking’ op. Het eenvoudige ‘waar twee of drie in mijn naam bijeen zijn’ voldeed al snel niet meer. Er moest óók een ambtsdrager zijn – al gauw een bisschop – en sacramenten en een kerkorde en een kerkgebouw en een... Bovendien maakte de kerk zich ook letterlijk ‘breed’. Zoals God onze Vader is, zo is de kerk onze moeder en ‘buiten de kerk is er geen heil’ (Cyprianus). In de 16^e eeuw zorgt de reformatie wel voor enige afslanking – de zuivere bediening van Woord en sacramenten (en de tucht) – maar ze bleef tegelijk veel belang hechten aan het instituut en aan het ambt. Ook in de ‘vrije kerken’ – die zich juist willen onderscheiden van het instituut - treedt steeds weer institutionalisering op. Wat eerst nieuw en vernieuwend was, is een generatie later gestold tot een traditie waaraan niet mag worden getornd. Het is blijkbaar niet eenvoudig om het apostolische – het conserverende, bewarende - en het profetische – het vooruitstrevende, vernieuwende – in een gezonde bijbelse balans te houden. De kerkgeschiedenis laat – om een beeld van O.H. de Vries te gebruiken - een voortdurende slingerbeweging zien van kerk naar beweging en weer terug.²

Kerk voor de wereld!

In de twintigste eeuw gaan – onder invloed van de groeiende evangelische en oecumenische beweging – kerkbeelden en kerkmodellen verschuiven, ineen schuiven en over elkaar heen schuiven. De opdracht tot eenheid en tot getuigenis en dienst in de wereld, bepaalt steeds meer de functie en de vorm van de kerk. Voeg daarbij de neergang van het denominationalisme, de opkomst van een nieuwe spiritualiteit, de transformatie naar een post-christelijke samenleving en de oprechte zoektocht naar nieuwe en passende vormen van missionair gemeente-zijn, en je beseft dat het speelveld aan het begin van de 21^e eeuw volledig open ligt. We worden uitgedaagd met een nieuwe en frisse blik naar de kerk en haar opdracht te kijken. Alles is open, niets ligt vast. Een smalle kerk met zo min mogelijk ballast.

Wanneer zakt de kerk onder haar BMI?

Afslanken is in, ook voor de kerk. De vraag is wel hoe dun de kerk kan worden zonder zichzelf te verliezen. Met andere woorden: wanneer zakt de kerk onder haar BMI? BMI staat voor *Body Mass Index* en is een index voor het gewicht in verhouding tot de lichaamslengte. Een BMI-waarde onder de achttien duidt op ondergewicht en brengt risico’s mee voor de gezondheid. Een mens kan dus niet alleen te dik zijn, maar ook te dun. Zo is het naar mijn mening ook met de kerk. Prima om de niet-noodzakelijke ballast weg te doen, maar de kerk is meer dan haar functie. Zij is ook een samenkomst, een plaats van aanbidding, een gemeenschap waar wordt gediend en gedeeld. In de kerk regeert Christus, *zichtbaar* en *hoorbaar*.

Zoeken we naar een ecclesiologisch minimum dan gaat het in de kerk om een concreet zichtbare gestalte van de heerschappij van Christus. Dat laatste is het principiële uitgangspunt. De kerk is meer dan een menselijke samenkomst of instelling. Zij komt eerst van ‘boven’, voordat zij van ‘beneden’ komt. Voordat zij *vergaderende* gemeenschap is, is zij *vergaderde* gemeenschap, geróepen door Hem die haar verworven heeft ‘door het bloed van zijn eigen Zoon’ (Hand. 20:28). Die kun je niet zomaar ‘resetten’ en ‘opnieuw uitvinden’. Alsof er geen bron is van waaruit zij leeft en waaraan haar doen en laten steeds weer geijkt moet worden (het Nieuwe Testament) en alsof God niet reeds door zijn Geest een lange geschiedenis met haar is gegaan.

² Zie O.H. de Vries, *De dynamiek tussen traditionele kerk en opwekkingsbeweging* (Utrechtse Theologische Reeks; Universiteit Utrecht, 1994)

Nu levert noch het Nieuwe Testament, noch de kerkgeschiedenis, een afgerond model aan de hand waarvan je zou kunnen zeggen: kijk, dat is kerk en dat niet. James Dunn³ noemt de kerkvormen in het Nieuwe Testament een ‘spaghetti-junction’, een bijnaam voor een berucht verkeersplein in Birmingham. Maar er is, aldus Dunn, wel een duidelijk aanwijsbaar verenigend centrum: Jezus is HEER. Dat is de kern. Die heerschappij krijgt vorm in steeds weer nieuwe situaties. Dat gebeurt niet vanuit een soort ‘nul-situatie’. Het is niet mogelijk en niet nodig om ‘over de kerkgeschiedenis heen terug te springen’ naar de eerste gemeente en overnieuw te beginnen. Het ‘samen met alle heiligen’ (Ef. 3:18) geldt niet alleen ‘horizontaal’ (over de breedte van de huidige christenheid), maar ook ‘verticaal’ (over de lengte van de hele kerkgeschiedenis). Een kerk kan niet ‘op zichzelf’ bestaan; zij is altijd verbonden met andere kerken in heden en verleden. Tegelijk kan zij wel ‘als nieuw’ bestaan. Geleid door de Geest naar nieuwe vormen in nieuwe tijden. De kerk *bewaart* wat haar van Godswege in de geschiedenis is toevertrouwd (apostolisch) en *anticipeert* op wat nog voor haar ligt (profetisch). Continuïteit en flexibiliteit gaan hand in hand en zijn *beide* onontbeerlijk. Die continuïteit loopt vooral gevaar in veel nieuwe vormen van kerk-zijn. Nieuwe planten met weinig wortels groeien over het algemeen wel *snel*, maar nooit *lang*. Die flexibiliteit staat onder druk in meer gevestigde kerken en gemeenten. Ook in ‘nieuwere’ evangelische gemeenten (zeg maar die vanuit de jaren zeventig) ontstaat bijna onopgemerkt een eigen cultuur die min of meer ‘heilig’ wordt verklaard. En in negen van de tien gevallen gaat dit ten koste van de missionaire slagkracht van de gemeente.

Hoe smal mag de kerk worden?

Voorop staat: de kerk is niet van ons. Noch van de bisschop, noch van de kerkenraad, noch van de gemeente. Zij is van God. Zij heeft geschiedenis en toekomst. Zij heeft traditie nodig en vernieuwing. Om die reden formuleer ik mijn ecclesiologisch minimum als volgt:

*Kerk is daar waar ‘twee of drie’ samen zijn geroepen (A) en
in verbondenheid met de kerk van alle tijden en van alle plaatsen (B)
belijden dat Jezus HEER is (C)
en vormen zoeken (D) om zijn heerschappij (C)
in steeds weer nieuwe situaties (E)
door de kracht en de gaven van de Heilige Geest (F)
gestalte te geven (D).*

Elke bestaande én nieuwe kerk zou met deze ‘ijkpunten’ zichzelf kunnen bevragen:

- A. Zijn we ons ervan bewust dat we *samenkomen* omdat we samen zijn *geroepen*; dat we met andere woorden niet van onszelf zijn, maar van Hem die ons geroepen heeft?
- B. Realiseren we ons dat we hoe dan ook in een traditie staan, zelfs als we los van welk verband ook zijn ontstaan? We hoeven niet elk wiel steeds weer opnieuw uit te vinden. We hoeven ook niet alle fouten van het verleden te herhalen, maar mogen profiteren van de lessen die al eerder getrokken zijn.
- C. Is Jezus de kern en het verenigend centrum en wordt elke (beleids)beslissing afgemeten aan zijn wil en weg?
- D. Water kun je niet drinken zonder glas. Vormen en gestalten zijn nodig om het ‘levende water’ te kunnen drinken en doorgeven. Noordmans spreekt van gestalten die wisselen: ‘De gestalten wisselen elkaar af in de tijd, door de geschiedenis; een gestalte houdt het nooit voor de eeuwigheid. De gestalten van de Geest worden steeds weer verbroken om dan plaats te maken voor nieuwe gestalten’⁴. Zo komt hij tot zijn bekende uitspraak dat Calvijn met de pion

³ In *Unity and Diversity in the New Testament* (London: SCM Press, 1977), p. 122

⁴ Berkhof over Noordmans in *Bulletin voor Charismatische Theologie* No. 1(1978), p. 9

van de ouderling de paus schaakmat zette. Om in schaaktermen te blijven zou het vandaag misschien de tijd kunnen zijn om het zogenaamde drievoudig ambt van predikant-ouderling-diaken af te ruilen tegen de vijfvoudige bediening van apostel-profeet-evangelist-herder-leraar of een andersoortige flexibeler gavengerichte gemeentestructuur.

E. De kracht van het Evangelie is dat het op elke tijd en cultuur *in* kan gaan zonder er in *op* te gaan. Zoals God door de profeten ‘op velerlei wijzen en langs velerlei wegen’ gesproken heeft (Hebr. 1:1), zo kan en wil Hij dat ook vandaag doen door kerken en gemeenten. Zoeken en gebruiken wij die ruimte wel voldoende?

F. Met de uitstorting van de Heilige Geest begint de geschiedenis van de kerk. Het charisma gaat vooraf aan het ambt. Dat wil niet zeggen dat we allemaal ‘charismatisch’ moeten zijn in de beperkende betekenis die het woord heeft gekregen. Ook hoeven niet persé alle in het Nieuwe Testament genoemde gaven in onze gemeente aanwezig te zijn. Want ook die zijn situationeel bepaald. De Geest schenkt ze hoe en waar en wanneer Hij wil. Het betekent wel dat *allen* meedoen: ‘In iedereen is de Geest zichtbaar aan het werk, ten bate van de gemeente’ (1 Kor. 12:7).

De kerk denken vanuit de Geest

Het is tegenwoordig (maar ook wel in het verleden) nogal in om de kerk te denken vanuit de Triniteit. Dat klinkt heel orthodox en evenwichtig – en dat is het ook wel – maar de vraag is of we er met onze zoektocht naar een kerk voor de 21^e eeuw veel mee opschieten. Bovendien ontkom je haast niet aan speculatie als je conclusies t.a.v. de kerk gaat trekken op basis van een ontologische triniteit die ons ten diepste onbekend is.

Ik wil ervoor pleiten de ecclesiologie nieuw te doordenken vanuit de pneumatologie. Niet tegenover of in plaats van de Christologie of de triniteit, maar t.b.v. een nieuw perspectief dat nieuw licht kan werpen op betekenis en functie van de kerk in deze tijd. De kracht hiervan is m.i. dat je begint bij de bron: het gewekte geloof in mensen, maar vooral dat er volop ruimte komt voor de dynamiek van vernieuwing en verandering. Bovendien vertegenwoordigt de Geest tevens het kritische t.o.v. het bestaande en wordt de voorlopigheid van de kerk ermee onderstreept.

Wij zijn de kerk

Ruimte en bedding

Wat betekent dit alles nu voor de ‘emerging churches’ en de ‘fresh expressions’ die in het begin van dit artikel als voorbeeld werden aangehaald? Dat er veel ruimte is om te experimenteren en nieuwe vormen te zoeken, maar dat die ruimte niet onbeperkt is. Twee of drie mensen die samenkomen om te eten, te bidden en/of bijbelstudie te doen, vormen nog geen kerk. Er zal een vorm van verbondenheid moeten zijn met andere kerken en gelovigen, minimaal langs de weg van het willen putten uit en leren van andere tradities. Er zal vorm gegeven moeten worden aan de heerschappij van Jezus Christus op terreinen als diaconaat, zending & evangelisatie, gemeenteopbouw, doop en avondmaal. Er zal ruimte en aandacht moeten zijn voor het ontdekken van de gaven van de Geest die deze gemeenschap geschonken zijn en wat dat betekent voor *de organisatie en leiding* van hun kerk en voor *hun roeping en opdracht in de wereld*.

De genoemde groep Alpha-cursisten zou tot een kerk uit kunnen groeien, maar zou evengoed beperkt kunnen blijven tot een vorm van geloofsgemeenschap die (nog) geen kerk is. De ‘zondagmorgenbrunch’ *Youth for Christ*-groep kan er ook toe uitgroeien, maar kan evengoed concluderen dat zij een bruggenhoofd van de kerk vormt, zonder zelf kerk te zijn of te willen worden.⁵

Ik stel vast dat dit ecclesiologisch minimum heldere kaders schept die maximale ruimte bieden en tegelijk een bedding geven. We moeten elkaar - ‘in overeenstemming met de Heilige Geest’! - ‘geen andere verplichtingen opleggen dan wat strikt noodzakelijk is’ (Hand. 15:28). Dat noodzakelijke is gelegen in de belijdenis ‘Jezus is HEER’ en het leven onder zijn heerschappij. Daarmee staat of valt elke kerk. Dan is er veel mogelijk. Laten we van daaruit creatief en met durf de kerk gestalte geven vandaag.

Teun van der Leer is docent aan het Baptisten Seminarium te Bosch en Duin. Hij schreef in 2006 een master thesis over ‘De kerk op haar smalst. Op zoek naar een ecclesiologisch monimum voor de kerk aan het begin van de eenentwintigste eeuw’.

⁵ Daarbij zal zij zich altijd ook rekenschap moeten geven van haar eigen geschiedenis. Een geschiedenis die altijd bepaald is geweest door het uitgangspunt dat *YfC* een ‘brug naar de kerk’ wilde zijn!